

Társadalmi mozgás és az iskola

Évről évre izgalmas politikai kérdés megvizsgálni, hogyan alakul a pályaválasztás, a továbbtanulás ügye az állami oktatás rendszerében, merre vezet a tanulmányaikat befejező diákok, hallgatók útja. Szocialista társadalmunkban már természetes, hogy közfigyelem, egész népünket átfogó megújuló érdeklődés és vita kíséri az ifjabb generációk útját. A vita mélyén nagyon fontos gazdasági és társadalompolitikai probléma húzódik meg: Hogyan alakul hazánkban a társadalmi mobilitás kérdése, iskola-rendszerünk, pályaválasztási tevékenységünk milyen mértékben és minőségben tudja biztosítani a társadalmi osztályok és rétegek egészséges vérkeringését? Tudjuk-e a szülőket és az ifjúságot megfelelően orientálni ennek elősegítése érdekében?

Megvan-e az összhang a népgazdasági munkaerő igények és az iskola-rendszer munkája között? (Visszagondolva a magyar társadalomban 20—25 évvel korábban meglevő közéleti problémák jellegére, e két kérdés felvetésében is érzékelhetően kifejeződik a tudat átalakulásának minőségi jellege, vagyis az a tény, amelyet szocialista gondolkodásnak nevezünk. A ma ezeket és tízezreket foglalkoztató kérdés akkor csak népünk legjobbjainak gondja volt.)

Visszakanyarodva a bevezető sorokban felvetett gondolatokhoz, érdemes felfigyelni arra is, hogy ezek a kérdések Szegeden még inkább a közérdeklődés fókuszában állnak. A gyakran emlegetett tény — városunk Délkelet-Magyarország kulturális centruma — mint objektív adottságot észrevétlenül így formálja a városiakok gondolkodását.

Kisérjük figyelemmel a gyakorlatok síkján ezeket a fontos politikai kérdéseket, vizsgáljuk meg az általános iskola, a középiskola és a felsőfokú oktatás néhány szamatának és tényének tükrében.

Ismert dolog, hogy az ún. demográfiai hullám az általános iskolák felső osztályaira vonatkoztatva süllyedő tendenciájú, vagyis az elkövetkező néhány évben mind kevesebb tanuló hagyja el az általános iskola padjait. Ez a tény igen megneveli majd munkaerőgondjainkat. A közeljövőben sokkal inkább szükségünk lesz tudatos pályairányítási munkára, mint az elmúlt években. Az elmúlt tanév végén 1314 tanuló végezte el a nyolcadik osztályt Szeged 28 általános iskolájában. 98 százalékkal tovább tanul valamilyen formában. 55 százalék a középiskolát választotta, 40 százalék a szakmunkásképzést, néhány százalék más pályákra irányul, és csak néhány olyan tanuló van, akiről nem tudjuk, hogy merre vezet az útja. A közölt szamatatok is beszédesek, világosan jelzik, hogy gyermekeink vagy, mondjuk így, a szülők és a gyermekek egyaránt látják: már a jelenben is, de még inkább a jövőben csak a tudás, a több tudás biztosítja az egyén számára a boldogulást. De ne érijük be néhány felszíni tény megállapításával, próbáljunk kissé mélyebbre ásni, megvizsgálva azt, hogy a szamatatok mögött milyen társadalmi mozgás húzódik meg.

Évek óta jellemző vonás — ebben az évben is így van —, hogy a szakmunkásképzésre jelentkező tanulók több mint kétharmada fizikai munkás családból származik. Viszont a gimnáziumok tagozatos osztályaiban kemény erőfeszítések ellenére is ez az arány egyharmadra csökken. Tudjuk, hogy a családi környezet, a szülők foglalkozása, mindig hatással van a gyermekekre, inspirálja — az esetek egy részében negatívan — pályaválasztásuk alakulását. Azt csak örömmel állapíthatjuk meg, hogy a szülők anyagi helyzete mind kevesebb esetben képezi akadályát a középiskolai továbbtanulásnak. Van azonban néhány tapasztalatunk, amely a bevezetőben említett társadalmi mobilitást kedvezőtlenül befolyásolja, ezért érdemes szavá tenni:

Az egyén gazdasági érdeke, vagy ahogy mondani szoktuk, a gazdasági érdekelttség erősen befolyásolja a pályaválasztás alakulását. Ismert az is, hogy a tizenévesek többsége helyett a szülő dönt. A baj ott kezdődik, amikor szülőkörű prakticitás érvényesül a döntésben. Előtérbe kerül az önzés és második helyre szorul a gyermek vágya, vagy még inkább rátermettsége, alkalmassága. Így jött létre a divatos és nem divatos szakmák fogalma. (Mindig nagyon elkedvetlenít, amikor általános iskolás életkorú gyermektől hallok, hogy ezt vagy azt a pályát azért választotta, mert sok pénzt lehet keresni. Az ilyen „döntések” mögött az esetek többségében a szülő áll.)

A baj akkor kezdődik igazán — és azt említenem másodszor —, ha a gyermek alkalmatlan a kiszemelt pályára: képességei, tanulmányi előmenetele, egyéb adottságai nem felelnek meg. Nincs nagyobb csapás a társadalom és az egyén számára, mint az, ha olyan munkát kell végezni, amelyet nem szeret, amelyhez nem érez tehetséget, amelyet kényszerből

vállalt. A jövő szocialista társadalmát csak alkotó emberek tudják megteremteni. Alkotni kell a szó igazi értelmében, minden pályán és minden szakmában.

A szülői döntésnek igen nagy szerepet játszik, kimondva vagy kimondatlanul, a tehetség kérdése. A tapasztalatok azt mutatják, hogy nem minden szülő tud ennek megítélésében objektív lenni. A szubjektívítás forrása elsődlegesen a tehetség beszűkült értelmezése, másodlagosan a gyermek iránti — csak részben természetes — elfogultság. Semmiképpen nem érthetünk egyet azzal az eléggé általános szemlélettel, mely a tehetség kérdését leszűkíti az intellektuális pályákra. Mai tapasztalatainkat figyelembe véve úgy tűnik, egy-két generáció váltásának kell ahhoz következnie, hogy a tehetség fogalmát helyesen, a maga természetes sokrétűségében értelmezzük, összekötve a szocialista alkotómunka gondolatával. Az osztálytársadalom átkos öröksége ez a közgondolkodásban. És természetesen a magyar ipar, műszaki színvonalának emelését sem lehet a kérdésből kirekeszteni.

Jelenleg a gimnáziumok általános tantervű első osztályaiban a tanulók 75 százaléka leány. Az általános tantervű osztályokban, amelyek bizonyos mértékű általános műveltséget biztosítanak, esetleg előkészítenek az egyetemi felvételekre is, de nem adnak semmilyen szakmai előképzést. Hova vezet ezeknek a leányoknak az útja? Egy kis részük bekerül az egyetemekre. Nagy részük, ha már munkát kell vállalni, kozmetikus, fodrász vagy adminisztrátor dolgozó kíván lenni. Miután az említett két szakma már nagyon telített, vállalja a szakmanélküliséget összes bizonytalanságával, és majd fel lesz háborodva, ha csorbát szenved női egyenjogúsága éppen ilyen okok miatt.

Ezeket el kell mondani, még akkor is, ha tisztában vagyunk azzal, hogy állami oktatásunk jelenlegi rendszere sok mindenben adósa a leányoknak, illetve a leánygyermekes családoknak.

Mindezeknek, sajnos, következménye az a helyzet, amely napjainkra nagyon jellemző: az általános iskolát jó és jeles eredménnyel elvégző tanulók középiskolába mennek, a közepesek vagy az annál gyengébbek meg szakmunkásképző iskolákba. A kérdések felett meditáló emberben feltétlenül megfogalmazódik a gondolat: a szocialista társadalom vezető ereje, a munkásosztály szempontjából jó ez? Sietve hozzáteszem: az általános iskolai rendűség önmagában még nem dönti el, hogy kiből milyen szakmákba lesz.

Kétségtelen, gondjainkon sokat enyhítene a kollégiumi helyzet javítása. Szeged középiskolai, szakmunkásképző intézeti kollégiumi ellátottsága, sajnos, nagyon rossz és csak lassú javulásra számíthatunk. A város vezetése tudja ezt, és mindent elkövet, hogy a nehézségeket enyhítse. A kezdeményezések közül megemlítem, hogy például a városi tanács művelődésügyi osztálya 150 ezer forint ösztöndíját biztosít évenként a munkáscsaládok tehetséges gyermekeinek általános és középiskolai tanulásához.

Az eddig elmondottak már elárulnak valamit az osztályok, rétegek belső áramlásáról városunkban. Együttel jelzik azt is, hogy a társadalmi folyamatokba be kell avatkoznunk. Tudatos, megtervezett politikai, iskolapolitikai munkát kell kifejtenünk, hogy a jövő szocialista társadalmát helyesen építsük.

E gondolatokról bezárásaként megemlítem, hogy a városunk 13 középiskolájának első osztályába felvett tanulók 56 százaléka nem szegedi, hanem a megye más településeiről vagy más megyékből jött. Ez is fontos adat a város kultúrcentrum szerepének bizonyítására.

Az állami oktatás másik nagy területe a középfokú képzés. Jelenleg városunkban 13 középiskola működik: négy gimnázium és kilenc szakközépiskola. A pályaválasztás kérdéseit boncolgatva érdemes lenne egy külön elemzésben azt bemutatni, milyen igényeket támasztanak a szülők és gyermekek az említett iskolákkal szemben, illetve mennyire vannak ezek az igények arányban a reális lehetőségekkel. (Az iskolákat úgy tekintem, mint a társadalom reális lehetőségeinek többé-kevésbé pontos kifejezőit.) Az elemzés megmutatná, hogy az igények és lehetőségek összhangja korántsem biztosított. Nagyon sok az irreális igény: vannak divatos iskolák és kevésbé divatosak. No, nem az igazgató személye, vagy a tantestület minősége szabja ezt meg, hanem a jövő, amelyet az iskola sikeres elvégzése kínál. Egy dolgot, sajnos, elemzés nélkül is megfogalmazhatok: szülő és gyermek az esetek többségében a favorizált szakközépiskolát választja, és vannak iskolák, amelyek csak átirányítással tudják férőhelyeiket évenként megtölteni. Kormányunknak a jövőben az ösztönzés diffe-

renciáltabb formáit kell biztosítani ezekben az esetekben, mert az átirányítást csak pótmegoldásnak fogadhatjuk el.

Témánk, tehát a társadalmi mozgás szempontjából célravezetőbb azt megvizsgálni, hogyan alakult a középiskolákban az idén végzett másfélezer tanuló sorsa: az 1971/72. tanév végén érettségizők 51 százaléka jelentkezett továbbtanulásra. Érdemes az adatot felbontani gimnáziumokra és szakközépiskolákra. Így meglátjuk, hogy a gimnáziumokból 71 százalék, a szakközépiskolákból csak 40 százalék jelentette be továbbtanulási szándékát. Ezeknek a fiataloknak csak egyharmada tartozik munkás- vagy mezőgazdasági dolgozó családba.

A szakközépiskolák eredményes munkájával magyarázható, hogy tanítványaik 59 százaléka a szakmában kíván elhelyezkedni, és az említett továbbtanulók is nagyrészt műszaki főiskolákra jelentkeztek.

Szeged hat felsőfokú oktatási intézményébe középiskoláinkból 411 idén érettségizett diák jelentkezett. Gyakran és joggal emlegetjük városunk ipari fejlődését, a szegedi munkásság számarányának egyúttal meghatározó jellegének alakulását. Ezzel összevetve a továbbtanulásra jelentkezett munkásgyerekek előbb említett egyharmados arányát, vagy még inkább a Szegedre jelentkezőkből az egyötödészt egyáltalán nem lehetünk megelégedve a helyzettel.

A középiskolások pályaválasztásánál is érvényesül a divatos pályák gyakorlata, és nagyon sok esetben nem a felkészültség és rátermettség motiválja a jelentkezéseket. Egyes karokon a kiválok közül is csak a legkiválóbbakat lehet felvenni, más karok kénytelenek beérni sokszor elég közepeszerű hallgatókkal, ismét mások csak átirányítással tudják létszámkeretüket kitölteni. Ez így nincs rendjén, évek óta látjuk. Széles körben szenvedélyes viták folynak arról, hogyan kellene ezen a helyzeten változtatni. A legnehezebb feladat kétségtelenül, az egyén anyagi érdekelttségének megfelelő orientálása. De eléggé ismertek a középfokú iskola-rendszer jelenlegi fogyatékosai, valamint az egyetemi felvételi rendszer hibái. Végül említtem talán a legényesebb kritériumot: szükségünk lenne a rátermettségnek, a pályára való alkalmasságnak a jelenleginél objektívebb mérési rendszerére.

Szeged a magyar felsőfokú oktatás jelentős bázisa. Egyetemem, főiskoláin a nappali tagozatos hallgatók száma közel öt és fél ezer. A magyarországi tanár-, orvos- és jogászképzésben intézményeink jelentős részt vállalnak. Az újabb létesítmények közül az élelmiszeripari üzemmérnök-képzés népgazdasági szempontból is igen jelentős. Érthető, hogy a város lakossága érdeklődéssel fordul az egyetemek felé, szeretné tudni, hogy falaikon belül hogyan zajlik az élet.

A felsőoktatási intézmények felvételi keretszáma általában 1300 körül van, és ebben az évben 3000 pályázó jelentkezett, vagyis durván számolva a túljelentkezés majdnem két és félszeres volt. Ez természetesen csak általában igaz, hiszen egyes karokon — pl. általános orvosi kar, jogtudományi kar, bölcsészettudományi kar — ennél nagyobb a túljelentkezés, más karokon vagy szakokon viszont alacsonyabb. Néhány év távlatából elmondható, hogy a legnagyobb „harc” a jogtudományi és az általános orvosi karra való bejutásért folyik. Az egyetemi felvételi jelenlegi rendszere sok szempontból vitatható, vannak olyan követelményei, amelyek módosításra szorulnak, fenntartása mégis szükséges, mert csak így lehet megoldani azt a nagy ellentmondást, amely a felvételre jelentkezők száma és a felvételi lehetőségek között van. A felvételi rendszer korrekciójának talán egyik legnagyobb gondja a tehetség, az adott pályára való rátermettség megállapításának a kérdése. Érdemes megemlíteni, hogy a felvételre jelentkezőknek és lényegében a felvetteknek is kétharmada nő. Néhány szakma esetében sok gondot jelent ez. Ebből természetesen nem szabad általánosítani, hiszen városunkban nincsenek műszaki jellegű felsőoktatási intézmények, amelyeknek hallgató-összetétele bizonyára jelentősen módosítja országosan a szegedi arányt.

A társadalmi mobilitás szempontjából néhány kérdést az egyetemek életében is meg kell vizsgítani. A több éves tapasztalatok azt mutatják, hogy a munkás és dolgozó paraszt családokból származó hallgatók aránya a negyven-negyvenhárom százalék körül mozog az első évfolyamon. Összességében ez jó arány, bár a társadalmi osztályok, rétegek kölcsönös mozgását nem is szabad ilyen számokkal megmérni. A reális tájékoztatáshoz hozzátartozik az is, hogy ez az arány nem romlik,

de nem is emelkedik évek óta. Azzal viszont már nem lehetünk megelégedve, hogy egyes karok, szakok esetében az egyharmadnál is lényegesen alacsonyabbra csökken. Ilyen eseteket látva úgy tűnik, hogy egyes társadalmi csoportok megújulása erősen saját határaitokon belül zajlik le, vagyis hiányzik életükből az osztályok, rétegek közötti átáramlás egészséges üteme. Ez viszont olyan társadalompolitikai kérdés, amelyre nagyon oda kell figyelni mindazoknak, akik az állami oktatás rendszerével foglalkoznak és munkájukra nézve messzemenő és nagyon differenciált konzekvenciákat kell levonni. Ezek közül csak egy-kettőt említenék.

Első helyen az eddiginél sokkal tudatosabb, a társadalmi valósággal sokkal inkább számoló pályaválasztási, pályairányítási munkát említem, amely részben az iskola falain belül, részben azokon kívül zajlik le. A Szegeden létrehozott Pályaválasztási Tanácsadó Intézet sokat segíthet ebben a munkában. Több példával alátámasztottam, hogy a lehetőségek és az igények között meglehetősen nagy eltérés van. Ezt természetesen nem lehet teljesen megszüntetni, azzal is tisztában kell lennünk, hogy nem pusztán a pályaválasztási munka feladata ez. De realisabb alapokra kell jutnunk, mert hosszabb távon az ilyen differenciák nem kívánatosak.

Ezzel szoros összefüggésben, de más szempontból is nagyon kíváncsok az iskola és a szülő ház közötti jobb együttműködés kialakítása. Ma még a tanulók egy részénél érvényesül a kettős nevelés, amelyben az iskola és a szülő ház közötti elvi különbség jut kifejezésre. Ennek a gyermek és a társadalom egyaránt kárát látja. A nevelés nem lehet semmilyen vonatkozásban teljes értékű, amíg ez a helyzet fennáll.

Az utóbbi időben nem véletlenül került előtérbe az iskolai oktatómunka tartalmi oldala. Az ismeretek rohamosan bővülő korában sokkal határozottabban fel kell lépni a tanulók túlterhelése ellen, amely napjainkban veszélyes méreteket öltött. Ezzel párhuzamosan mind oktatás, mind a nevelés vonalán lépéseket kell tennünk annak érdekében, hogy az iskola az életre készítse fel tanulóit, jobban, mint eddig tette. Csak így válhat realisabbá a pályaválasztásuk, de szükség van az ifjúság társadalmi-közéleti tevékenységének fokozására is.

Befejezésül néhány szót az egyetemeken, főiskolákon végzett hallgatókról. Nagyrésztük augusztus elsejéig elhelyezkedett. Lehetőségeik általában jók: kedvező munkahelyek között válogathattak a fiatal orvosok, jogászok, üzemmérnökök. A tanárok közül könnyen el tudtak helyezkedni a matematika, a kémia, a fizika, az ének, a rajz és a testnevelési szakok. Néhány szakpár esetében kedvezőtlenek az elhelyezkedés körülményei. Ezekben a területeken is vannak gondok: a nagyobb városok vonzereje más esetekben a letelepedés nehézségei akadályozzák a kisebb helyek jó pedagógus-ellátottságát. Rossz tapasztalataink vannak a pályázati fegyverem megromlásával kapcsolatban is. A pályázó jelöltek számtalan esetben tapasztalhatták, hogy egyes üres álláshelyek meghirdetése teljesen formális. Az igazgatóknak előre kiszemelt jelöltjeik vannak, csak a rendelet kedvéért írják ki a pályázatot. Tanárképző főiskoláink nem egyszer azt is megtudták, hogy üresnek vélt helyen képesítéssel nem rendelkező fiatal dolgozik. Ez természetesen látszólag olcsó munkaerő az igazgatónak, de értéke is alacsonyabb. Az ilyen tapasztalatok rontották a fiatal szakemberek hangukat, a társadalmi igazságosságba vetett bizalmát.

A pályaválasztás, a továbbtanulás helyzetéről, gondjairól szóltam. Nem szeretném, ha az olvasóban olyan kép alakulna ki a kérdésről, hogy az állami oktatásunk területén általában rossz a helyzet. Célom elsődlegesen a tájékoztatás volt, továbbá annak hangsúlyozása, hogy a társadalmi változásokat mindig figyelembe kell venni, politikai, kultúrpolitikai, agitációs és szervező tevékenységünkben fel kell használni. A felvetett problémák sora, a felgyorsult tudományos és műszaki fejlődés, a szocializmus építésének soron következő feladatai, állami oktatásunk tartalmi korszerűsítését, a nevelőmunka hatásának növelését kívánják. Ezeket a kérdéseket elemelte a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága júniusi ülésén. A határozatok megjelölték a továbbfejlődés útját, eszméi és anyagi körülményeit. Az állami oktatás vezetőinek és a pártszervezetek vezetőinek, a közoktatás dolgozóinak feladata a határozatok megvalósítása. Az oktatáspolitikai vezető funkcionáriusainak a helyi lehetőségek maximális biztosítása mellett minden figyelmüket a szocialista társadalmi folyamatok tanulmányozására, céljaikkal egyező segítségére kell összpontosítani.

SZABÓ G. LÁSZLÓ,
a Szeged városi pártbizottság
osztályvezetője